

ARAPÇADAN TÜRKÇEYE HAZIRLANMIŞ BİR SÖZLÜK: MÜNTEHABÜ'L-LÜGA VEYA ÇULLUK KAPAN LÜGATİ

Muhsin UYGUN*
Mustafa TOKER**

ÖZ

Sözlükler tüm diller için olduğu gibi Türk dili için de temel başvuru kaynaklarındandır. Dîvânü Lügâti't-Türk'ün yazıldığı 11. yüzyıldan bugüne kadar Türkçenin konuşulup yazıldığı farklı saha ve coğrafyalarda birçok Türkçe sözlük kaleme alınmıştır. Bu sözlüklerden biri de en eski nüshası 14. yüzyıla ait olan ve Arapça-Türkçe formunda oluşturulan Çulluk Kapan Lügati'dir. Bu çalışmada Çulluk Kapan Lügati'ne ait Konya Koyunoğlu Müze ve Kütüphanesinde 4, Millî Kütüphanede 2, Köprülü Yazma Eserler Müzesinde 1 ve Türk Dil Kurumu kütüphanesinde 1 olmak üzere toplam 8 nüsha hakkında tafsilatlı bilgiler verilmiştir. Öncelikle nüshaların varak sayıları, sağlamlık durumları, sayfalarda yer alan satır sayıları vb. genel durumundan bahsedilmiştir. Ardından nüshalardaki dikkat çeken yazım özellikleri üzerinde durulmuştur. Nüshaların hangi kelimeyle başladığı ve hangi kelimeyle bittiği, derkenarlara kelimelerin yazılıp yazılmadığı, nüshalarda okunamayan kelimelerin olup olmadığı, nüshalar arasında bir farkın bulunup bulunmadığı gibi hususlarda bilgiler verilmiştir. Ayrıca nüshalardan rastgele seçilen birkaç kelime tablo hâlinde verilmiş, araştırmacılara nüshalar arası mukayese yapma imkânı sağlanmıştır. Son olarak da tanıtılan nüshalardan tıpkıbasım örnekleri verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, Müntehabü'l-Lüga, Çulluk Kapan Lügati, Sözlük, Sözlükçülük.

A LEXICON PREPARED FROM ARABIC TO TURKISH: MÜNTEHABÜ'L-LÜGA OR THE DICTIONARY OF ÇULLUK KAPAN

ABSTRACT

Dictionaries are basic reference sources for Turkish as well as for all languages. Since the 11th century when Dîvânü Lügâti't-Türk was written, many Turkish dictionaries have been written in different fields and geographies where Turkish has been spoken and written. One of these dictionaries is the Çulluk Kapan Dictionary, the oldest version of which belongs to the 14th century and was created in Arabic-Turkish form. In this study, detailed information is given about 8 copies of Çulluk Kapan Dictionary, 4 in Konya Koyunoğlu Museum and Library, 2 in National Library and 1 in Köprülü Manuscript Museum and 1 in Turkish Language Association. First of all, the leaf numbers of the copies, their stability, the number of lines on the pages, etc. his general condition was mentioned. Then, the striking spelling features in the copies are emphasized. Information is given on issues such as which word the copies begin and with which word they end, whether words are written in the words, whether there are unreadable words in the copies, and whether there is a difference between the copies. In addition, a few words randomly have selected from the copies were given in a table, allowing researchers to make comparisons between copies. Finally, facsimile examples are given from the introduced copies.

Keywords: Old Anatolian Turkish, Müntehabü'l-Lüga, Çulluk Kapan Dictionary, Dictionary, Lexicography.

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 06.02.2021; Yayıma Kabul Tarihi: 01.03.2021

* Öğr. Gör. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi ABD, KONYA; ORCID: 0000-0001-7901-9094, E-posta: muygun@erbakan.edu.tr

** Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, KONYA; ORCID: 0000-0002-4311-7044, E-posta: mtoker@selcuk.edu.tr

Giriş

Türkçe yaklaşık olarak 7. yüzyıldan beri yazılı metinlerle takip edilebilmektedir. Eldeki metinlerin tarihine bakıldığında Göktürkler döneminde başladığı bilinen yazma faaliyeti her geçen yüzyılda değişik saha ve coğrafyalarda artarak devam etmiştir. Dil tarihi dikkate alındığında Türklerin çok farklı türlerde eserler kaleme aldıkları görülmektedir. Bu türler içerisinde sözlükler önemli bir yere sahiptir. 11. yüzyılda Kâşgarlı Mahmud tarafından kaleme alınan *Dîvânü Lügâti't-Türk* ile Türk sözlükçülük geleneği başlamış ve bugüne kadar Türkçenin konuşulduğu farklı coğrafyalarda yüzlerce sözlük yazılmıştır.

Göktürkler döneminde Türkçenin bilinen ilk yazılı metinleri meydana getirilmiştir. Göktürkçenin elde bulunan sınırlı sayıdaki yadigârında sınırlı bir kelime hazinesiyle karşılaşmaktadır. Bu yadigârlar genellikle dönemin tarihini anlatan metinlerden oluşmaktadır.

Uygur Türkleri, büyük bir kültür ve medeniyet değişikliği yaşamışlar, dâhil oldukları Manihaizm ve Budizm dinlerinin Uygurlar arasında yaygınlaşması, sosyal hayatlarında birtakım değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Bu medeniyet değişikliği, sosyal hayatın ayrılmaz bir parçası olan dil üzerinde de etkili olarak dilde de birtakım değişiklikleri ve yenilikleri ortaya çıkarmıştır. Çeşitli dillerden yapılan çoğu dinî içerikli çeviri eserlerle Türkçe daha işlek hâle gelmiş, eser sayısında -bir önceki döneme göre- büyük bir artış görülmüştür. Ancak Göktürkler döneminde olduğu gibi Uygurlar döneminde de sözlük türüne ait bir eserin hazırlandığına dair elde bilgi ve belge bulunmamaktadır.

Karahanlı Türkçesi döneminde, bir Doğu Karahanlı şehzadesi olan Kâşgarlı Mahmud, Türk dünyasından topladığı malzemeyi 1072-1077 yılları arasında Bağdat'ta kitap hâline getirmiştir. Böylelikle Türkçenin bilinen ilk sözlüğü 11. yüzyılda vücut bulmuştur. Karahanlılardan sonra da sözlük yazma faaliyeti devam etmiş, Harezmi Türkçesi döneminde Zemahşerî tarafından *Mukaddimetü'l-Edeb*, Cemâleddin İbni Muhennâ tarafından *İbni Muhennâ Lügati* kaleme alınmıştır.

Türk sözlükçülük tarihi incelendiğinde Kıpçak Türklerinin, özellikle de Mısır'da Memlûklüler ya da Kölemenler adıyla bilinen Memlûk Kıpçak Türklerinin önemli bir yere sahip oldukları görülmektedir. Ancak onlardan önce Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan Kuman-Kıpçakların ağzından Almanlar ve İtalyanlar tarafından derlenen *Codex Cumanicus*'tan söz etmek yerinde olacaktır. Bu sözlük, *Dîvânü Lügâti't-Türk*'ten sonraki en eski iki dilli sözlük olması açısından önemlidir. Memlûk Kıpçak Türklerine gelinecek olursa; onların hâkimiyet alanı dikkate alındığında yöneticilerin Türk, halkın ise çoğunlukla Arap olduğu görülmektedir. Bu durumun neticesi olarak Memlûk sahasında Araplara Türkçe öğretmek maksadıyla Arapça-Türkçe, Türkçe-Arapça formunda pek çok sözlük kaleme alınmıştır. *Kitâbü'l-İdrâk Li Lisâni'l-Etrâk*, *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*, *Kitâbü'l-Ef'âl*, *Ed-Dürretü'l-Müdiyye fi'l-Lügâti't-Türkiyye*, *El-Kavânînu'l-Küllîyye li-Zabti'l-Lügâti't-Türkiyye*, *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lügâti't-Türkiyye*, *Kitâbu Bülğatü'l-Müştâk fî Lügâti't-Türk ve'l Kıpçak* ve *Resûlî Sözlüğü* (Argunşah vd., 2014, s. 283-291) bu dönemde yazılmış olan eserlerdendir.

Çağatay Türkçesi döneminde de sözlük türüne önem verilmiş, birçok eser meydana getirilmiştir. Özellikle Ali Şir Nevâyî'nin eserlerini anlayabilmek için Çağatayca-Farsça, Çağatayca-Osmanlıca formunda sözlüklerin yazıldığı görülmektedir. *Abuşka Lügati*, *Bedâyiü'l-Lügat*, *Senglâh Lügati*, *Lügat-i Çağatay* ve *Türkî-i Osmânî*, *Hulâsâ-i Abbâsî*, *Fazlullah Han Lügati*, *Kitâb-ı Zebân-ı Türkî*, *El-Tamga-yı Nâsırî*, *Fethali Kaçar Lügati*, *Üss-i Lisân-ı Türkî* (Argunşah, 2013, s. 71-76) Çağatay döneminde kaleme alınan sözlüklerdir.

Kıpçak ve Çağatay sahasında olduğu gibi Eski Anadolu Türkçesinin son dönemleriyle Osmanlı döneminde de sözlük türünde eserler verilmiş, sözlükçülük bu dönemde de gelişme göstermiştir. Özellikle Arapça-Türkçe sözlüklerin 14. yüzyıldan itibaren yazılmaya başlandığı görülmektedir. Bu kabilden olmak üzere o dönemde yazılan Arapça-Türkçe sözlüklerden bazıları yazılış tarihlerine göre şu şekilde sıralanabilir:

Müellifi belli olmayan *Müntehabü'l-Lüga* veya *Çulluk Kapan Lügati* (14. yüzyıl). (Aşağıda ayrıntılı bilgi verilecektir).

Pîr Mehmed bin Yûsuf el-Ankaravî'nin *Tercüme-i Sihâhî'l-Cevherî* ya da *Lugat-i Karapîrî'si* (tahminen 15. yüzyıl ortaları) (Özcan, 2007; Kurt, 2015),

Abdullah Kestelî'nin *Mirkâtü'l-Lüga'sı* (1533) (Ghaffar, 1983; Yüce, 1988),

Merkezzâde Ahmed Efendi'nin *Bâbûs fî Tercemeti'l-Kâmûs'u* (950/1543) (Tanrıverdi, 2006),

Muslihuddin Mustafa Karahisarî'nin *Ahterî-i Kebîr'i* (952/1545)(Kılıç, 1989),

Vankulu Mehmed Efendi'nin *Vankulu Lügati* olarak da meşhur olan *Tercüme-i Sihâh-ı Cevherî'si* (997/1588-1589) (Kaçalın, 2012; Dündar, 2017).

Bunlar dışında 15-16. yüzyılda manzum ve mensur olarak kaleme alınmış çok sayıda sözlüğün varlığı da bilinmektedir (Ayrıntılı bilgi için bk. Tanrıverdi, 2006; Dündar, 2017).

Osmanlı Türkçesinin son dönemi de sözlükçülük açısından oldukça zengin bir dönemdir. Bu dönemde açıklamalı Osmanlı Türkçesi sözlükleri ve iki dilli sözlükler hazırlanmıştır. Özellikle Batı dillerinin öğretilmesi için çok sayıda iki dilli sözlük kaleme alınmıştır. Şeyhülislam Es'ad Efendi'nin *Lehçetü'l-Lügat'i*, Sir James W. Redhouse'un *Müntehabât-ı Lügat-i Osmâniyye'si*, Ahmet Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmânî'si*, Ebüzziyâ Tevfik'in *Lügat-i Ebüzziyâ'sı*, Mehmed Salâhî'nin *Kâmûs-ı Osmânî'si*, Muallim Nâcî'nin *Lügat-i Nâcî'si*, Şemseddin Sâmî'nin *Kâmûs-ı Türkî'si* ve *Kâmûs-ı Fransevî'si*, Mehmed Fuad'ın *Fransızcadan Türkçeye Yeni Lügat'i*, Ömer Faik'in *Almancadan Türkçeye Lügat Kitabı* bu dönemde kaleme alınan sözlüklerden birkaçıdır.

Bugüne gelindiğinde ise gerek Türkiye Türkçesi ve ağızlarıyla gerekse çağdaş Türk lehçeleriyle ilgili çok sayıda sözlük yayınının yapıldığı ve yapılmaya devam edildiği görülmektedir.

Türklerdeki sözlük geleneğinden bahsedilen yukarıdaki kısa girişten sonra aşağıda bu yazının ana konusu olan *Çulluk Kapan Lügati*'nden söz edilecektir.

Müntehabü'l-Lüga veya Çulluk Kapan Lügati

Sözlük; kataloglarda *Muntahab-ı Lugati'l-Arabiye*, *Muntehabü'l-Luga*, *Muntehabu'l-Luga*, *Muntehabu'l-Lügat*, *Muntehabu'l-Luga*, *Muntehabu'l-Lugati'l-Arabiyye*, *Muntehabu'l-Lugati'l-Arabiye*, *Muntehabu'l-Lugati'l-Arabîyye*, *Muntehabu'l-Lugati'l-Arabîye*, *El-Müntehab fî'l-Luga*, *Lügat-i Müntehab*, *Lüğat-ı Çulluk Kapan*, *Lugat-i Çulluk Kapan* gibi adlarla kayıtlıdır.

Kaynaklarda sözlüğün kime ait olduğu hakkında net bilgiler bulunmamaktadır. Yabancı kelimelere karşılıklar bulmak gayesiyle hazırlanmış olan *Tarama Dergisi* (1934, s. 54)'nde sözlüğün Konyalı Eyüp bin Ahmed tarafından 16. yüzyılda yazıldığı ifade edilmektedir. Hulusi Kılıç (1972, s. 41), Arap leksikografisi üzerine yaptığı çalışmasında, sözlüğün yazarının tespit edilemediğini belirtir. Eserin Koyunoğlu 10083 numaralı nüshası üzerine yüksek lisans çalışması yapan Muhsin Uygun (2014, s. iii), eserin yazarı hususunda bir görüş belirtmemiş, çalıştığı nüshada bu yönde bir kayıt bulunmadığını ifade etmiştir. Eyüp Tanrıverdi (2006, s. 321), Merkezzade Ahmed Efendi'ye ait olan *El-Bâbûs* adlı sözlük

üzerine yaptığı araştırmasında, Osmanlılar zamanında hazırlanan Arapça-Türkçe sözlüklerden bahsederken *Çulluk Kapan Lügati*'yle ilgili olarak "Konyalı Eyüp b. Ahmed, *Çulluk Kapan Lügati* olarak bilinen *Müntehabü'l-lugât* adlı Arapça-Türkçe sözlüğü büyük bir ihtimal ile XVI. yüzyıl başlarında yazmış olmalıdır." bilgisini vermiştir. Tanrıverdi (2006, s. 351), bu ifadelerinin ardından bir sonnot ile eser hakkında verdiği bilgileri genişletmiş, lakin bunu yaparken ana metinde verdiği bilgilerle çelişerek eserin yazarı ve tarihiyle ilgili ana metinde verdiği bilgilerin aslında Millî Kütüphane'de kayıtlı bir nüshanın bilgileri olduğunu ifade etmiştir¹.

Bazı kataloglarda eserin yazarı olarak *Çulluk Kapan* adı geçiyor ise de bunun doğru olduğu tartışma götürür bir mevzudur. Millî Kütüphane 1180 numarada kayıtlı olan nüshadaki Veled Çelebi rivayetine göre sözlüğü bir çulluk kuşunun ciğer sanıp kapıp götürmesi sebebiyle sözlüğe bu isim verilmiştir (bk. 2.2. Millî Kütüphane 1180 numaralı nüsha). Koyunoğlu Müzesi 13442 numarada kayıtlı nüshanın katalog bilgisinde ise sözlüğün yazarı *Ebû Şifâ*, *Çulluk Kapan* olarak verilmiştir. Ancak eserde böyle bir kayıt tespit edilememiştir. Eserin ilk sayfasında tasnifi yapan kişi Arap harfleriyle bu ismi yazmış olmakla beraber yapılan kaynak taramalarında *Ebû Şifâ* adında bir müellife rastlanamamıştır.

Eserin yazılış tarihine gelinecek olursa, bu hususta da farklı görüşlerin ileri sürüldüğü görülmektedir. Uygun (2014, s. iii), eserin yazılış tarihiyle ilgili fikir yürütmekten kaçınmış, en eski istinsah tarihli olan nüshanın Köprülü Yazma Eserler Müzesi nüshası olduğunu belirtmiştir. Dündar (2017, s. 120), çalışmasının ilgili başlığında *Çulluk Kapan Lügati*'nin bir nüshasının istinsah tarihini (923/1517) vermekle yetinmiştir. Eserin elde bulunan en eski nüshası Köprülü Yazma Eserler Müzesi'nde bulunan nüshadır. Nüshanın istinsah tarihi katalog bilgisine göre Hicri 770'tir. Bu tarih miladi olarak 1368-1369 yıllarına tekabül etmektedir. Eserin temmet kaydında, eserin 770 yılının Receb ayının sonlarında bitirildiği ifade edilmektedir. Bu tarih de Mart 1369 tarihine denk gelmektedir. Bizce bu tarih lüğatin istinsah edildiği değil müellifi tarafından yazıldığı tarih olmalıdır. Zira müstensih temmet kaydının altına kırmızı mürekkeple büyükçe bir mim koyduktan sonra tarih vermeden kendi künyesini belirtmiştir. Bu yüzden biz bu nüshada zikredilen tarihin istinsah değil yazılış tarihi olduğunu düşünüyoruz. 1369 tarihi ister eserin yazılış tarihi olsun isterse istinsah tarihi olsun eserin, Eski Anadolu Türkçesinin Beylikler Dönemi olarak adlandırılan devresinde kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Ancak dili incelendiğinde nüshanın, Beylikler Dönemi'nden ziyade Osmanlı Türkçesine geçiş döneminde istinsah edilmiş olabileceğini göstermektedir. Bu da 1369 tarihinin eserin yazılış tarihi olabileceğini gösteren bir ipucudur.

Bu bilgilerden hareketle *Müntehabü'l-Lüga* veya *Çulluk Kapan Lügati*'nin Eski Anadolu Türkçesi döneminde kaleme alınmış ilk Arapça-Türkçe sözlük olduğu söylenebilir.

Nüshaları

Sözlüğün kütüphanelerde yüze yakın nüshası bulunmaktadır. Aşağıda bu nüshalardan bir kısmı üzerinde durulmuştur.

---

¹ Tanrıverdi, çalışmasının 2 numaralı son notunda şunları söylemiştir: "Eserin XVI. yüzyılda istinsah edilmiş çok sayıda nüshası mevcuttur. İncelediğimiz nüshalarda eserin yazarı ve yazılış tarihine dair herhangi bir kayda rastlayamadık. *Tarama Dergisi*'ndeki (s. 54) tanıtımda eserin 951/1544'te yazıldığına dair bilgi, bir yanlışlıktan kaynaklanmış olmalıdır. Söz konusu bilgiler, Veled Çelebi'nin Cebeci İlçe Halk Kütüphanesi'nden Millî Kütüphane'ye geçen nüshasıyla (Millî Ktp. 06 Ceb 31) ilgilidir. Ancak 951/1544 tarihli bu nüsha, Eyyûb bin Halîl tarafından istinsah edilmiş bir nüsha olduğuna dair kayıt taşıyor (154^b)."

1. Koyunoğlu Müze ve Kütüphanesi Nüshaları

Konya Koyunoğlu Müze ve Kütüphanesinde *Çulluk Kapan Lügati*'ne ait dört nüsha bulunmaktadır. Bu nüshalar kütüphanenin 10083, 12285, 11790 ve 13442 numaralarında *Lügat-i Çulluk Kapan* adıyla kayıtlıdır.

1.1. 10083 Numara İle Kayıtlı Olan Nüsha²

Bu nüsha toplam 181 varaktır. Baştan ve sondan eksik olan nüshanın kapağında el yazısıyla *Çulluk Kapan Lügati* yazmakta, eserin katalog bilgisinde yazarının Çulluk Kapan olduğu ifade edilmektedir. Gerek katalog bilgisinde ve gerekse eserde nüshanın istinsah tarihi ve istinsah yeriyle ilgili bilgi yoktur. Yazmanın her sayfasında ortalama 7-8 satır yer almakta, yırtılan veya yıpranan birkaç sayfada satır sayısı 6'ya düşmektedir³. Eserde fasıllar ve Arapça ibareler kırmızı mürekkeple, Arapça madde başı olan kelimeler koyu siyah mürekkeple, açıklamalar genellikle siyah mürekkeple yazılmıştır. Lakin bazı kelimelerin açıklamalarının da kırmızı mürekkeple yazıldığı görülmektedir. Mesela; 9b/8/3'te yer alan *izâr* kelimesi siyah mürekkeple, açıklaması olan *iç tonı* ibaresi ise kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Eserde, madde başı olan kelimeleri birbirinden ayırmak maksadıyla kelimelerin arasına kırmızı mürekkeple "o" işareti konulmuştur. Yazmada bazı madde başlarının ve açıklamalarının derkenarlara yazıldığı görülmektedir. 11a'da yer alan *istitâr: bürünmek* kelimesi bu duruma örnek olarak verilebilir. Nüshanın tamiratından ve bu tamirata bağlı olarak fotoğraflamadan kaynaklı bazı sayfaların iç kısımlarında yer alan madde başı kelimeler ve açıklamaları okunamaz durumdadır. Muhtemelen nüsha tamir edilirken bu sayfalar yapıştırılmış, fotoğraflama sırasında da -yırtılma endişesiyle- sayfalar tam olarak açılmadan fotoğraflar çekilmiştir. 38b/2/7'de yer alan *ter...* (...تَر) kelimesi ve kelimenin açıklaması bu sebepten dolayı okunamaz hâdedir.

Genellikle sağlam durumda olan nüshanın ilk birkaç sayfasında yırtıklar vardır ve 36/b sayfası boştur. Ayrıca rutubetten dolayı bazı sayfalar da yıpranmış durumdadır. Eserde hem madde başı olan kelimelerin hem de bu kelimelere ait açıklamaların genellikle harekeli olduğu görülmektedir. Fakat kimi kelimelerin açıklamalarının harekesiz yapıldığına da tesadüf edilir. Mesela; 111b/1/4'te yer alan *ğazaf* kelimesinin açıklaması olan *irkek arslan* ibaresi harekesiz yazılmıştır.

Metinde madde başı olarak verilen kelimelerin genellikle açıklamaları yapılmıştır. Ancak bazı kelimelerin açıklaması yapılmamış, açıklama yerine (ج) veya (م) harfleri yazılmıştır. Mesela; 19b/4/1'deki *iktinâ*' kelimesi için bir açıklama yapılmamış, 14a/2/5'te yer alan *aşfer* kelimesine açıklama olarak (م), 15b/7/6'da yer alan *e'âcim* kelimesinin altına ise (ج) yazılmıştır. Bu harflerin ne anlama geldiği aşağıda belirtilecektir (bk. 2.2. 1180 numara ile kayıtlı olan nüsha).

Yazmada madde başlarına açıklama yapılırken kimi kelimelere bir anlam, kimi kelimelere de birden fazla anlam verildiği tespit edilmiştir. 16a/8/4'teki *i'tibâr* kelimesi *hazan geçmek*, *nażar eylemek* ve *ğayret tutmak* ve *ri'âyet eylemek* ve *irişmek* ve *kaşd eylemek* şeklinde birden fazla anlam verilerek, 17b/7/4'teki *ufül* kelimesi ise *batmak* şeklinde tek anlam verilerek açıklanmıştır. Bu durum Arapça kelimenin anlam zenginliğiyle ilgili olmalıdır.

² Koyunoğlu Müze ve Kütüphanesinde 10083 numarada kayıtlı olan nüsha, Muhsin Uygun tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır (Uygun, 2014).

³ Bu rakamlar, Arapça kelime ve onun Türkçe karşılığı bir satır hesap edilerek verilmiştir.

Nüsha baş ve son kısımlarından eksik olduğu için *āṣāl*: *ikindi ile aḥşam arası* kelimesiyle başlayıp *hedid*: *irkek gögercin āvāzı* kelimesiyle bitmektedir. Eserin son iki sayfasında gelişigüzel yazılmış kelimeler ve bu kelimelere ait açıklamalar yer almaktadır.

Fotoğraf 1: 10083 numaralı nüshaya ait bir fotoğraf

1.2. 12285 Numara İle Kayıtlı Olan Nüsha

Baştan ve sondan eksik olan bu nüsha toplam 118 varaktan müteşekkildir. Eserin istinsah yeri ve tarihi belli olmayıp katalogta yazarının *Çulluk Kapan* olduğu bilgisi verilmiştir. Nüshanın her sayfasında 9 satır bulunmaktadır. Bölümler, fasıllar ve bazı Arapça ibareler genellikle kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ancak bu kısımların siyah mürekkeple yazıldığı ve üzerine kırmızı mürekkeple çizgi çekildiği de görülmektedir. Mesela; 30a/2'de yer alan *bi'l-kesri* ibaresi siyah mürekkeple yazılmış, üzerine kırmızı mürekkeple çizgi çekilmiştir. Nüshada madde başı olan Arapça kelimeler koyu siyah mürekkeple, açıklamalar siyah mürekkeple yazılmıştır. Madde başı olan kelimeler kırmızı mürekkeple çizilen "o" işaretiyle birbirinden ayrılmıştır.

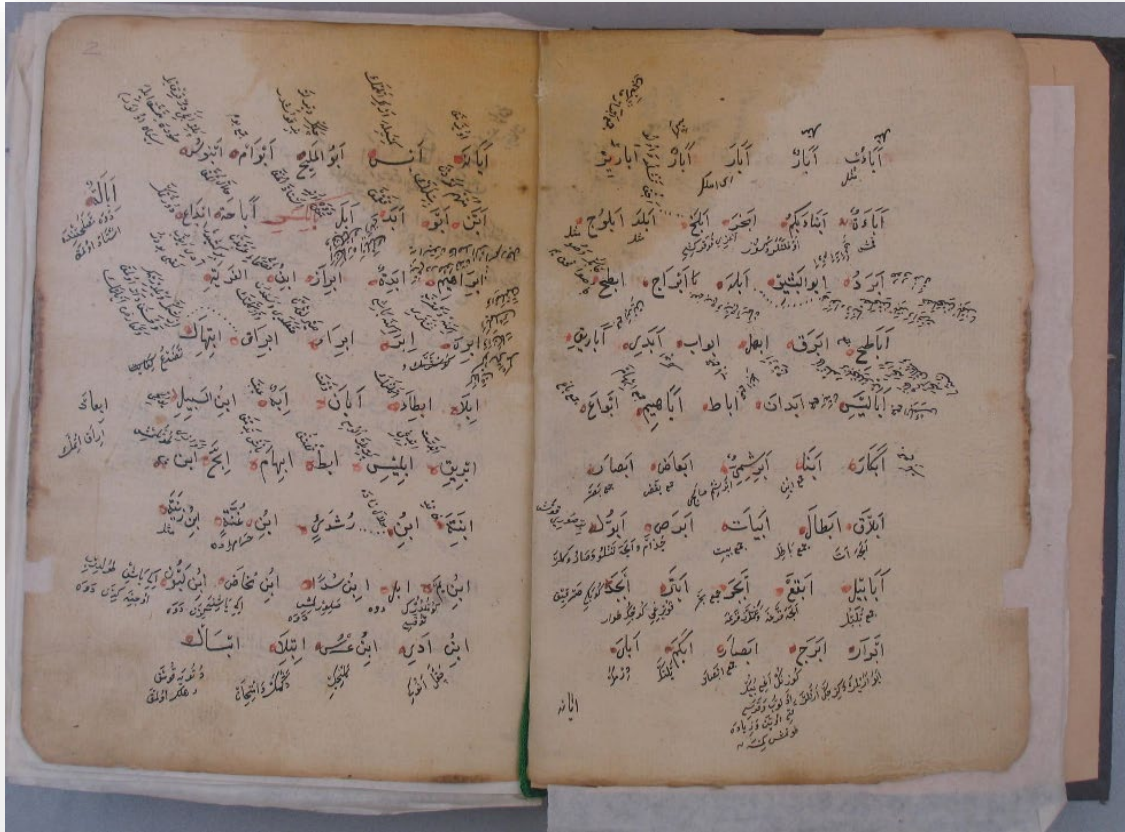
Eserde kitabın tamiratından kaynaklı bazı kısımların okunamadığı görülmektedir. Kitap tamir edilirken bazı sayfalar yapıştırılmış, yapıştırılan bu sayfalar da fotoğraflama yapılırken tam manasıyla açılmadığı için sayfaların iç kısmında kalan bazı kelimeler ve kelimelere ait açıklamalar okunamaz hâle gelmiştir. 9b/2/4'te yer alan *erbāb*: *ehiller ve ulu....* kelimesinin açıklamasının bir kısmı bu nedenle okunamamaktadır.

Nüshada hem madde başı olan kelimeler hem de açıklamalar genellikle harekelidir. Fakat kimi açıklamaların harekesiz yapıldığına da tesadüf edilmektedir. Örnek vermek gerekirse; 10a/4/3'te yer alan *irā'ü* kelimesinin açıklaması olan *helāk eylemek* ibaresi harekesiz yazılmıştır.

Yazmada bazı kelimeler ve kelimelerin açıklamaları derkenarlara yazılmış, bazı kelimelerin açıklama kısmı boş bırakılmış, bazı kelimelere açıklama olarak (م) ve (ف) yazılmış, bazı kelimelere ise açıklama için sadece *cem'* yazılmıştır. Mesela; 11b/1/1'de yer alan *esrāb* kelimesi için herhangi bir açıklama yapılmamıştır. 12a/2/3'teki *üstāz* kelimesinin açıklamasına (ف), 11b/9/4'teki *esved* kelimesinin açıklamasına (م) yazılmıştır. 36b'de yer alan *tebcil*: *ululamağ* kelimesinin ise derkenara yazıldığı görülmektedir.

Müstensihin bazı kelimelerin açıklamalarına *cem'* yazdığı görülmektedir. Metnin geneline bakıldığında *cem'* ibaresi 1b/4/4'teki *ebvāb*: *cem'-i bāb* kelimesinde olduğu gibi bir kelimenin çokluğunu ifade etmek için kullanılmıştır. Ancak bazı kelimelerde *cem'* kelimesinden sonra ilgili kelimenin yazılmadığı görülmektedir.

Eserde madde başı durumundaki kelimelerin karşılıkları tek kelime ile verilebildiği gibi birden fazla kelimeyle de verilebilmektedir. Mesela; 70a/3/1'deki *ħalfā'ü* kelimesi *kındıra* şeklinde tek kelime ile açıklanmış, 70a/5/4'te yer alan *ħalā'ü* kelimesi *ħalk eylemek* ve *kırtarmağ* ve *müsterāh* şeklinde birden fazla kelime ile açıklanmıştır. Nüshanın 97b yaprağının derkenarında bir satırlık, 114b yaprağının derkenarında altı satırlık - metinle alakası olmayan- bir yazı yer almaktadır. Nüsha, *azifetün*: *kıyāmet* kelimesi ile başlamakta, *zerrāb*: *ağ koyu bal* kelimesi ile bitmektedir.

Fotoğraf 2: 12285 numaralı nüshaya ait bir fotoğraf

1.3. 11790 Numara İle Kayıtlı Olan Nüsha

Toplam 106 varaktan ibaret olan bu nüsha hem baştan hem de sondan eksik durumdadır. Nüshanın istinsah yeri ve müstensihî belli değildir. Ancak katalog bilgisinde yazar ismi olarak *Çulluk Kapan* yer almakta, istinsah tarihi olarak da H-933 (M-1527) verilmektedir. Eserin hemen her sayfasında 9 satır yer almaktadır. Fakat yırtılmadan dolayı 1a ve 2a'da beşer satır vardır.

Yazmada madde başı olan kelimeler siyah koyu mürekkeple, açıklamalar genellikle siyah mürekkeple yazılmıştır. Lakin az da olsa bazı kelimelere ait açıklamaların kırmızı mürekkeple de yazıldığı görülmektedir. Örnek verilecek olursa; 105a/1/3'te yer alan *yevm* kelimesinin açıklaması olan *rûz* ibaresi kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Eserde Arapça ibareler ve madde başı olarak verilen kelimedede hangi harfe geçilmişse bu harfler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Mesela; 4b/8'de elif harfine ait madde başı olarak verilen kelimedede ط harfine geçilmiş ve ط harfi kırmızı mürekkeple yazıldıktan sonra siyah mürekkeple *eṭnāb: cem^c-i ṭnab* kelimesi verilmiştir.

Metinde kelimeleri birbirinden ayırmak için herhangi bir işaret kullanılmamıştır. Eserin tamiratından ve fotoğraflamadan kaynaklı bazı kelimeler ve kelimelere ait açıklamalar okunamaz durumdadır. 4b/8/7'de yer alan kelimenin sadece *eṭ...* (...اط) hecesi okunmakta, kelimenin devamı ve açıklaması okunamamaktadır. Eserde bazı kelimelerin derkenarlara yazıldığı göze çarpmaktadır. 11a'da yer alan *i'timāl: zahmet* kelimesi bu durumun bir örneğini teşkil etmektedir. Nüşadaki madde başı kelimeler ile kelimelerin açıklamaları genellikle harekelidir. Ancak kimi açıklamaların harekesiz yazıldığı da görülmektedir. Mesela; 13b/4/7'de yer alan *üstād* kelimesinin açıklaması olan *ma'rūf* ibaresi harekesiz yazılmıştır.

Müstensih, eserdeki madde başı olan kelimelerin büyük çoğunluğuna açıklama yazmıştır. Fakat kimi kelimelerde herhangi bir açıklama yer almamaktadır. 16b/9/7'de yer alan *büşām* kelimesi bu duruma örnek olarak verilebilir. Müstensih'in bazı kelimelere açıklama yazmadığı, bunun yerine açıklama olarak (ا) harfini yazdığı görülmektedir. 15b/8/6'daki *bahā* kelimesine açıklama olarak kırmızı mürekkeple (ا), 16a/9/1'de yer alan *billūr* kelimesine ise siyah mürekkeple (ا) yazılmıştır.

Nüsha *ebu'l-beşer: Âdem (as.)* ile başlamakta, *yūḥ: hūr ya'nî güneş* kelimesi ile bitmektedir. Ayrıca son varağın ilk sayfasında gelişigüzel yazılmış kelimeler ve bu kelimelere ait açıklamalar yer almakta, ikinci sayfasında ise esere sonradan eklendiği belli olan -sayfanın yırtık olmasından dolayı bazı yerleri okunamaz hâldedir- bir şiir parçası yer almaktadır.

Fotoğraf 3: 11790 numaralı nüshaya ait bir fotoğraf

1.4. 13442 Numara İle Kayıtlı Olan Nüsha

Bu nüshanın metin kısmı toplam 63 varaktan ibarettir. Eser müstakil bir cilt içinde olmayıp birden fazla eserin bir araya getirilmiş olduğu bir mecmuanın 52a-114a yaprakları arasında yer almaktadır. Mecmuanın ilk eseri 13440 numarada kayıtlı olan *Hadîsü'l-Ezkârü'd-Dakîk*, ikinci eseri 13441-1 numarada kayıtlı olan *Es-Sefîne*, üçüncü eseri 13441-2 numarada kayıtlı olan *Mecmua-i Ahâdis-i Nebeviyye ve Kelimât-ı Alî*, dördüncü eseri 13442 numarada kayıtlı olan *Lügat-i Çulluk Kapan* ve beşinci eseri ise 13443 numarada kayıtlı olan *Miftâhü'l-Edeb fî Lügâti'l-Fürs*'tür.

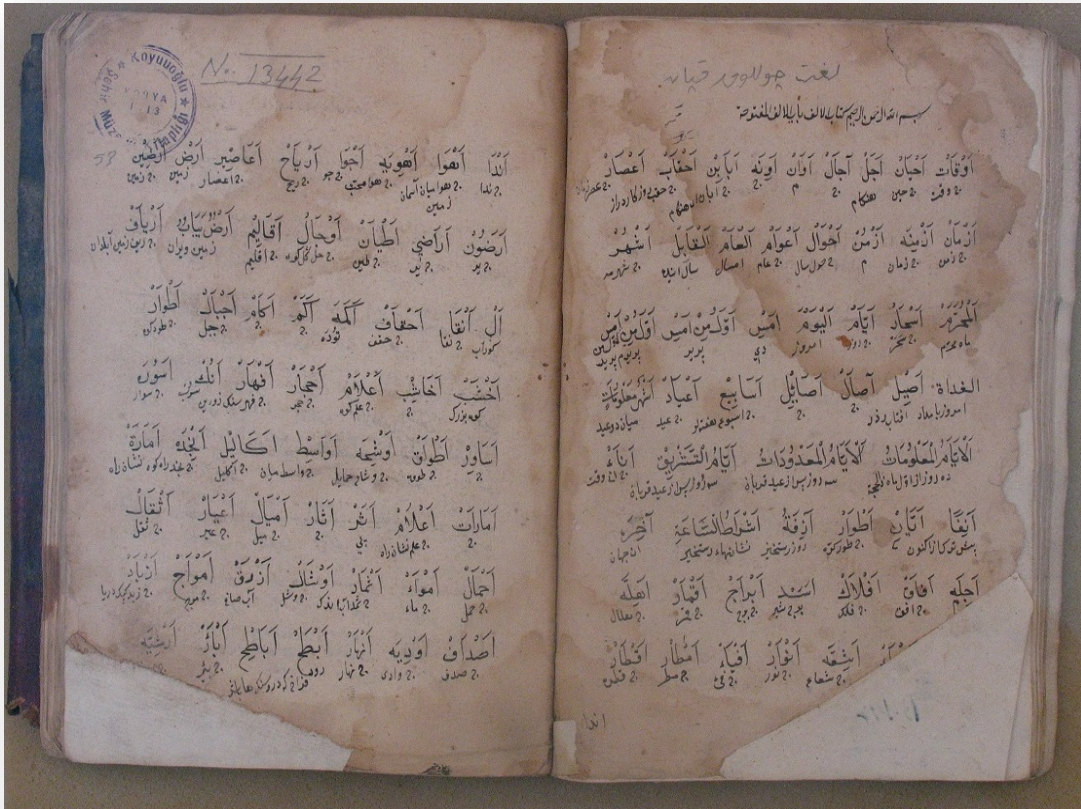
Sözlüğün kapağının iç yüzünde mecmuada yer alan eserlerin isimleri mürekkepli kalem kullanılarak Arap harfleriyle yazılmıştır. Metinden bağımsız olan ilk varağın a yüzünde de bu eser adlarının kurşun kalem kullanılmak suretiyle yazıldığı görülmektedir. Çulluk Kapan'ın bulunduğu bölümün öncesinde boş bir varak bırakılmış, sonradan bu varağın a yüzüne sözlüğün kayıt numarası ve adı kurşun kalemle Arap harfleri kullanılarak yazılmıştır. Bu sayfada eserin adı, yazarı ve türü *Lügat-i Çulluk Kapan, Ebû Şifâ, 'Arabî-Osmanlıca lügat* şeklinde yer almaktadır. Bunlar eseri tasnif eden kişi tarafından yazılmış olmalıdır. Varağın b yüzünde sadece kütüphanenin mührü vardır. İkinci varağın a yüzünde düzensiz şekilde yazılmış Arapça ve Türkçe yazılar yer almaktadır. Arapça yazıların çeşitli hadis-i şerifler olduğu anlaşılmaktadır. İkinci varağın b yüzünden itibaren besmele çekilerek sözlük başlamaktadır.

Katalog bilgisinde eserin istinsah yeri ve tarihine dair bir bilgi yoktur. Ancak eserin yazarının *Ebû Şifâ, Çulluk Kapan* olduğu bilgisi verilmiştir. Nüshanın her sayfasında 8 satır

yer almaktadır. 1b'de 8. satırın başındaki iki kelime ile 2a'da 8. satırın son kelimesinin açıklaması sayfaların yırtık olmasından dolayı okunamamaktadır. Metinde Arapça madde başı olan kelimeler ile Arapça ibareler koyu siyah mürekkeple, açıklamalar siyah mürekkeple yazılmış, kelimeleri birbirinden ayırmak için herhangi bir işaret kullanılmamıştır.

Yazmada Arapça madde başı olan kelimelerin harekeli olduğu göze çarpmaktadır. Ancak kelimelerin açıklamaları genellikle harekesiz olup bazı açıklamalara hareke konulduğu görülmektedir. 3a/8/6'da yer alan *enām* kelimesinin açıklaması olan *âdem* ibaresi harekeli olarak yazılmıştır.

10083, 12285 ve 11790 numaralı nüshalarda olduğu gibi bu nüshada da bazı madde başı olan kelimelere açıklama olarak (ج), (م), (ف) gibi harflerin yazıldığı görülmektedir. Örnek vermek gerekirse; 1b/1/5'te yer alan *evān* kelimesine açıklama olarak (م), 1b/1/6'daki *evine* kelimesine (ج), 3b/1/1'deki *âdem* kelimesine ise (ف) yazılmıştır. Ayrıca eserdeki birçok kelimeye açıklama olarak kelimenin çokluk şekli yazılmıştır. Bu yazım diğer nüshalarda *cem*^۲-i ... şeklinde iken bu nüshada (ج) ... şeklindedir. Mesela, 2a/7/1'deki *aḥmāl* kelimesi için açıklama olarak (ج) *ḥaml* yazılmıştır. Nüshada Arapça madde başı olan kelimeler genellikle tek anlam verilerek açıklanmıştır. Ancak birden fazla anlam verilerek açıklanan kelimeler de mevcuttur. Mesela; 4b/1/4'teki *evrāk* kelimesi (ج) *varak, oturacak yer* şeklinde hem kelimenin çoğul olduğu ifade edilmiş hem de farklı bir anlamı verilmiştir. Nüsha *evkāt*: (ج) *vaḳt* kelimesi ile başlamakta, *yu'yu*^۲: *bāz-ı Türki* kelimesi ile bitmektedir.

Fotoğraf 4: 13442 numaralı nüshaya ait bir fotoğraf

2. Millî Kütüphane Nüshaları

Millî Kütüphanede yazarının *Çulluk Kapan* olduğu bilgisi verilen iki nüsha bulunmaktadır. Bu nüshalardan biri 06 Hk 206 demirbaş, 1190 DVD numarasıyla, diğeri ise 06 Hk 31 demirbaş, 1180 DVD numarasıyla Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu'nda aynı isimlerle yani *Müntehabü'l-Lugat* ismiyle kayıtlıdır.

2.1. 1190 Numara İle Kayıtlı Olan Nüsha

183 varak olan bu nüshanın katalog bilgisinde yazar olarak *Çulluk Kapan* ismi yer almakta; eserin istinsah yeri, tarihi ve müstensihî hakkında bilgi bulunmamaktadır. Nüshada, her sayfada genellikle 7 satır yer almakla birlikte 83b sayfasında 6 satır bulunduğu görülmektedir. Eserde 1b sayfasının 3-7. satırlarının son kelimeleri, 2a sayfasının 1-7. satırlarının ilk kelimeleri yırtılmadan dolayı, 2b sayfasının 1-7. satırlarının son kelimeleri sayfanın tamiratından dolayı okunamaz hâldedir. Bu yazma diğer yazmalara kıyasla fazla yıpranmış durumdadır. Hemen her sayfada rutubete bağlı olarak yıpranmalar ve lekeler göze çarpmaktadır.

Bu nüshada diğer çoğu nüshadan farklı olarak Arapça kelimenin Türkçe karşılıkları Arapça kelimenin altına değil üstüne yazılmıştır. Eserde madde başı olarak yer alan Arapça kelimeler siyah koyu mürekkeple, kelimelere dair açıklamalar genellikle siyah mürekkeple yazılmıştır. Ancak hem madde başı olan kelimelerin hem de açıklamaların kırmızı mürekkeple yazıldığı örnekler de tesadüf edilmektedir. Mesela; 85b/5/4'te yer alan *revm* kelimesi kırmızı mürekkeple, kelimenin açıklaması olan *ṭaleb eylemek* ibaresi ise siyah mürekkeple yazılmıştır. Eserde; fasıllar, bölüm isimleri ve bazı Arapça ibareler çoğunlukla kırmızı mürekkeple yazılmış olsa da yer yer bu ibarelerin siyah mürekkeple de yazıldığına rastlanmaktadır. Ayrıca nüshada kelimelerin birbirine karışmasını önlemek gayesiyle kelimelerin arasında kırmızı mürekkeple çizilmiş olan "o" işareti yer almaktadır.

Nüshadaki bazı kelimelere açıklama olarak -diğer birçok nüshada olduğu gibi- (ج), (م), (ف) harfleri yazılmıştır. Örnek verilmesi icap ederse; 86a/7/2'de yer alan *rūm* kelimesinin açıklamasına (ج), 90a/2/3'te yer alan *itisāl* kelimesinin açıklamasına (م), 117a/2/7'de yer alan *abîr* kelimesinin açıklamasına ise (ف) harfinin verilmesi yeterli görülmüştür. Nüshada, diğer nüshalardan farklı olarak bu harfler genellikle kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bu nüshada da diğer nüshalarda olduğu gibi bazı kelimelerin birden fazla kelimeyle karşılandığı göze çarpmaktadır. Mesela; 10b/5/1'deki *erāk* kelimesi *bir ekşi ağaç ve misvāk ağacı* şeklinde birden fazla kelimeyle, 10b/6/6'daki *irtiyāḥ* kelimesi *sevinmek* şeklinde tek kelimeyle açıklanmıştır.

Yazmadaki madde başı olan kelimeler harekelidir. Ancak açıklamalarda hareke konusunda bir istikrar yoktur. Bazı kelimelerin açıklamalarının harekelendiği bazılarının ise harekelenmediği görülmektedir. Mesela; 11a/6/3'teki *irāne* kelimesinin açıklaması olan *diñlenmek* ibaresi harekeli, 12a/1/2'deki *ezel* kelimesinin açıklaması olan *girü ṭutmak* ibaresi harekesiz yazılmıştır. Metinde kelimeler genellikle satırlara muntazam bir şekilde yazılmıştır. Ancak bazen derkenarlara da kelimelerin yazıldığı görülmektedir. 41a'da yer alan *tedārüc: saklamak* kelimesi derkenara yazılmıştır. Nüsha, *āzān: cem'-i ezān* kelimesi ile başlamakta, *yehmūr: yeri götüren balık* kelimesi ile bitmektedir.

Fotoğraf 5: 1190 numaralı nüshaya ait bir fotoğraf

2.2. 1180 Numara İle Kayıtlı Olan Nüsha

Metin bölümü 155 varak olan bu nüsha, diğer nüshalara kıyasla eksik durumdadır. Katalog bilgisinde eserin yazarı olarak *Çulluk Kapan*, müstensihi olarak *Eyüp b. Halil* ismi verilmiş, istinsah yeri belli olmayan eserin istinsah tarihi H-951 (M-1543) olarak kaydedilmiştir. Eser kapağının iç kısmında Arap harfleriyle *Münthehabü'l-lügât nâm-ı diğer Çulluk Kapan* ifadeleri yer almaktadır. Eserin isminin belirtildiği bu ifadelerden sonra eserin adıyla ilgili şu rivayet aktarılmaktadır:

“Hocam Konya’da (Sultan Veled) Medresesi müderrisi Abdurrahmân Sûfî dirdi ki: Bir hoca bu (Münthehabü'l-lügât)i kırmızı mendiline bağlamış, bir taş üstüne koymuş, başka işle meşgul olmuş. Çulluk ciğer zann iderek kapmış götürmüş. Onuñcün bu isim virilmiş imiş.”

Bu rivayet diğer nüshaların hiçbirinde yer almamaktadır. Rivayetin altında yazanı ve tarihi yer almaktadır. Buna göre bu rivayet 13 Mart 1930 tarihinde Veled Çelebi tarafından yazılmıştır.

Eserin iç kapağının a yüzünde eserin adı Latin harfleriyle Müntheabat el-Lüğa şeklinde yazılmıştır. Eser altında yer alan 28.11.1947 tarihi ise kitabın kütüphaneye giriş tarihi olmalıdır.

Metinden bağımsız olan ilk varanın a yüzünde, diğer nüshalarda bulunmayan bir mukaddime yer almaktadır. Mukaddimeye başlanmadan önce sayfanın üst kısmında silik harflerle *Kitâbu'l-Lügatü'l-Müntheâb* ismi görülmektedir. Bu ismin altında sonradan

yazıldığı belli olan -çünkü kurşun kalemle yazılmıştır- *Kitâbu Müntehabü'l-Lügât nâm- ı dîger Çulluk Kapan Lügati* ibaresi yer almaktadır.

Mukaddimede, eserde kelime bulmanın usulleri ve kısaltma olarak kullanılan bazı harflerin neyi ifade ettiği anlatılmaktadır. Sayfadaki yazılar oldukça tahrif olmuş durumda olduğu için metnin bazı kısımları okunamaz hâldedir. Bazı kısımlarında tahmin yürütülerek yapılan okuma neticesinde bu kısımda şunlar yazmaktadır:

(1) *Bu kitâbda lügat bulmanıñ tarîki budur ki her lügat ki bulmak kasd oluna evvelâ ol lügatüñ evvel harfine (2) i'tibâr olunduktan soñra nazar oluna, görölür sülâsiden midir yâhud mezîdâtndan mıdır? Eger mezîdâtndan [ise] (3) masdarına nazar oluna, anda bulunmazsa ism-i fâ'iline veyâhud ism-i mef'ûlüne nazar oluna, andan dahi (4) bulunmaz ise sülâsiniñ masdarına nazar oluna, onda dahi bulunmazsa fâ'iline veyâhud ism-i mef'ûlüne (5) nazar oluna.*

Bu ifadelerin ardından eserde kullanılan kısaltmaların neler olduğu ve ne anlama geldiği belirtilmiştir:

Ve hem ba'zı lügat ki mim yazılmışdır, mâ kablinde geçen lügatüñ misline işâret [ider]. (6) Ve ba'zı lügat ki altında harf-i cim yazılmışdır, mâ kablinde geçen lügatüñ cem'ine delâlet ider. (7) Ve hem ba'zı lügatüñ altında harf-i fâ yazılmışdır, beyne'n-nâs meşhûr olmasına [işâret ider].

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere eserde kullanılan kısaltmalardan *mim*, altına yazıldığı kelimenin, öncesindeki kelimeyle benzer olduğunu; *cim*, altına yazıldığı kelimenin, öncesindeki kelimenin çokluk şekli olduğunu; *fe* harfi ise altına yazıldığı kelimenin insanlar arasında meşhur olduğunu, yani insanlar tarafından zaten bilindiğini ifade etmek için kullanılmıştır.

İlk varanın b yüzünden itibaren besmele çekilerek esere başlanır. Yazmada madde başı olan kelimeler siyah koyu mürekkeple, Arapça fasıllar ve ibareler kırmızı mürekkeple, açıklamalar ise genellikle siyah mürekkeple yazılmıştır. Ancak bazı açıklamaların hem siyah hem de mavi mürekkeple yazıldığı görülmektedir. Mesela; 13a/1/1'deki *istilâm* kelimesinin açıklaması olan *boyun komağ* ibaresi hem siyah mürekkeple hem de mavi mürekkeple yazılmıştır. Kelimeleri birbirinden ayırmak için kırmızı ve siyah mürekkeple "o" işaretinin kullanıldığı görülmektedir. Ancak bu kullanımda bir istikrar yoktur. Eserde bazı kelimelerin üstüne kırmızı, altına mavi mürekkeple çizgi çekildiği görülmektedir. Mesela; 3a/4/1'de yer alan *ebrâr: eyü erenler ve gerçək erenler* kelimesinin üstüne kırmızı, altına mavi mürekkeple çizgi çekilmiştir.

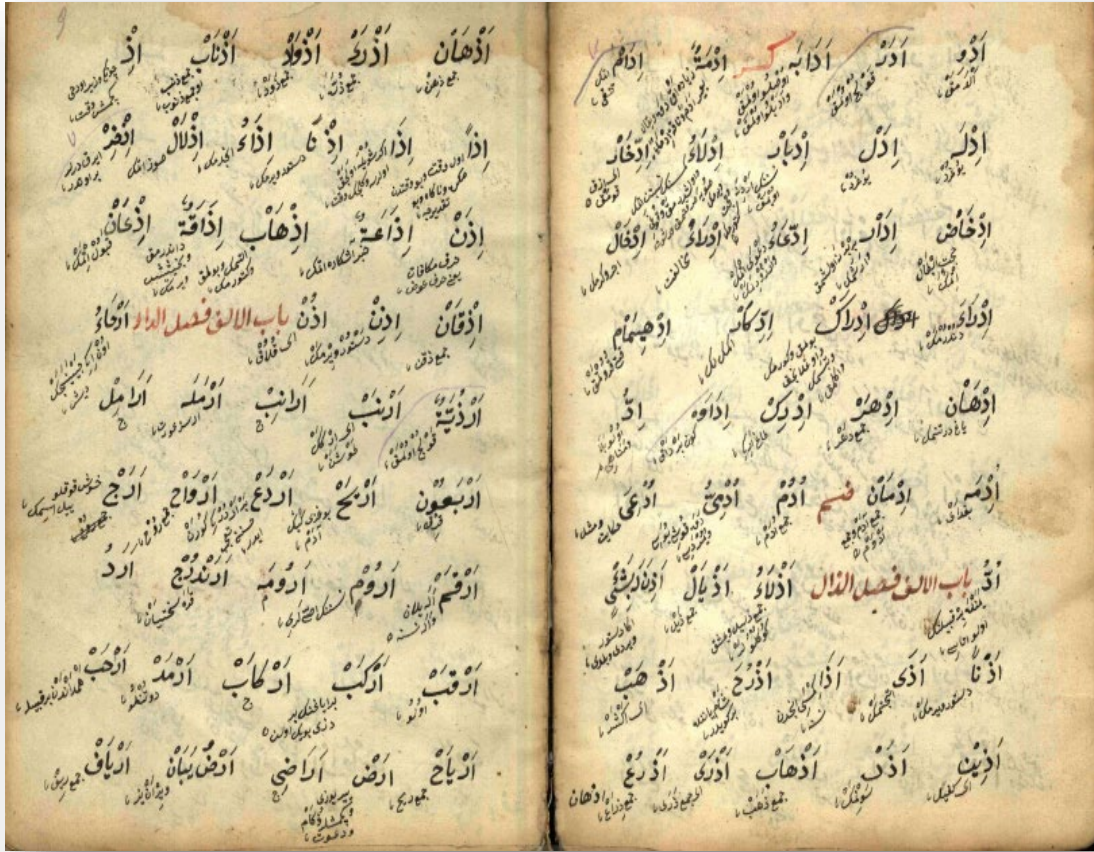
Nüsha genel itibarıyla sağlam durumdadır. Ancak kimi sayfaların rutubetten dolayı lekelenildiği ve kimi sayfaların da tamir edildiği görülmektedir. Tamir edilme sırasında bazı sayfalar yapıştırılmış, bu yapıştırma işlemi sırasında muhtemelen itinalı davranılmadığı için bazı sayfaların iç kısımlarında kalan kelimelere ait açıklamaların bir kısmı okunamaz hâle gelmiştir. Mesela, 12b/6/4'te yer alan *istihlāk: helāk...* kelimesinin açıklaması yapıştırma işleminden dolayı okunamamakta, açıklama eksik kalmaktadır. 10b, 11b, 12b, 15b, 16b, 27b, 37b, 38b, 39b, 45b, 46b, 47b, 8a, 49b gibi bazı yapraklarda da belirtilen durum nedeniyle iç kısımda kalan kelimelere ait açıklamaların bazılarının okunamadığı görülmektedir.

Eserde madde başı olan Arapça kelimeler harekeli, bu kelimelere ait açıklamalar ise bazen harekeli, bazen de harekesiz olarak yazılmıştır. Dolayısıyla eserde hareke kullanımıyla ilgili bir istikrardan söz etmek mümkün değildir. Örnek verilecek olursa; 13a/1/2'deki *istilâm* kelimesi harekeli, kelimenin açıklaması olan *yüz sürmek ve yapışmak* ibareleri ise harekesiz yazılmıştır.

Nüshada kelimelerin açıklamaları tek kelime ile yapılabildiği gibi birden fazla kelime ile de yapılmış, bazı kelimelerin altlarınına boş bırakıldığı gözlemlenmiştir. Mesela; 22a/1/4'teki *iktibāb: yazma* tek kelimeyle, 35a/3/2'de yer alan *beni fülān: fülān oğlu ve kızı* birden fazla kelimeyle açıklanmıştır. Bunların yanı sıra 32a/2/1'de yer alan *bürüz* kelimesine ise herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

Diğer nüshalarda olduğu gibi bu nüshada da bazı kelimelerin altlarına (ج), (م) ve (ف) harflerinin yazıldığı görülmektedir. Mesela; 2a/3/2'deki *āvine* kelimesinin altına (م), 5a/2/5'teki *ecādil* kelimesinin altına (ج), 34b/6/1'deki *balğam* kelimesinin altına ise (ف) harfinin yazıldığı görülmektedir. Nüshada madde başı olan bir kelime şayet bir kelimenin çokluğu ise açıklama genellikle *cem'-i ...* şeklinde yapılmıştır. Ancak müstensih bazı kelimelerin altına kısaltma yapmak yerine yazıyla *cem'* ibaresini yazmış, muhtemelen devamını yazmayı unutmuş veya ihmal etmiştir. Mesela; 27b/9/3'te yer alan *evrāk* kelimesinin açıklaması *cem'-i varak* şeklinde tam yazılmışken 33a/3/1'deki *buşerā'ü* kelimesinin açıklamasına *cem'* yazılıp geçilmiştir.

Nüsha *āzān: cem'-i ezān* kelimesi ile başlamakta, *yehmūr: (م)* kelimesi ile sona ermektedir.

Fotoğraf 6: 1180 numaralı nüshaya ait bir fotoğraf

3. Köprülü Yazma Eserler Müzesi Nüshası

Bu nüsha, 34 Ha 328 demirbaş numarası ile Köprülü Yazma Eserler Kütüphanesi Hafız Ahmed Paşa Koleksiyonu'nda *el-Müntehab fi'l-Luga* adıyla yer almaktadır. Katalogda eserin 171 varaktan oluştuğu, yazarının *Çulluk Kapan*, müstensihinin *Ebû Bekir* adlı bir kişi olduğu, H-770 (M-1368/1369) yılında istinsah edildiği bilgileri yer almaktadır. Ancak yukarıda sözü edildiği üzere bu tarih, eserin istinsah edildiği değil yazıldığı tarih olmalıdır. (bk. *Müntehabü'l-Lüga veya Çulluk Kapan Lügati* başlığı). Nüshanın metinden bağımsız olan ilk varagında kitabın adı *Kitâbü'l-Müntehab fi'l-Lugat* olarak yazılmıştır.

Bu nüshada da Arapça kelimelerin Türkçe karşılıkları Arapça kelimenin altına değil üstüne yazılmıştır. Bu durum 1190 numarada kayıtlı Millî Kütüphane nüshasında da görülmekteydi. Yazmada madde başı durumunda olan kelimeler ile açıklamaları siyah mürekkeple, Arapça fasıllar ve ibareler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüshada kelimeleri birbirinden ayırmak için kırmızı mürekkeple “o” işareti kullanılmıştır. Her sayfasında 7 satır bulunan yazma genel olarak sağlam durumdadır. Lakin rutubet kaynaklı yer yer lekelenmelerin olduğu göze çarpmaktadır. Yazmada yer alan madde başı kelimeler harekeli olarak yazılmış, açıklamalarda ise harekenin zaman zaman kullanıldığı tespit edilmiştir. Müstensih; herhangi bir kural, yöntem olmaksızın bazı kelimeleri harekeli, bazılarını ise harekesiz yazma yoluna gitmiştir. Mesela; 2b/3/3'te yer alan *ebed* kelimesinin açıklaması olan *ebedilik* ibaresi harekeli yazılmışken 3a/7/2'deki *ibâhe* kelimesinin açıklaması olan *helâl olmak* ibaresi harekesiz yazılmıştır. Müstensihin madde başı durumundaki kelimeleri tek kelime ile veya birden fazla kelime ile açıkladığı görülmektedir. Örnek vermek gerekirse; 7b/7/1'deki *ahyef* kelimesini *çara gözlü şol devedür ki zekeri büyük ola ve bir gözi çara ve bir gözi gök olan ata dirler* şeklinde uzun bir açıklama ile vermiş, 10a/3/5'teki *erzen* kelimesini ise *çaru* şeklinde tek kelimelik bir açıklama ile vermiştir. Metinde, satırlara yazılması unutulmuş birtakım kelimelerin derkenarlara ilave edildiği örneklerle de karşılaşmaktadır. 26b yaprağında yer alan *ecnâ'*: *cem'-i ceza'* kelimesi bu hususa örnek teşkil etmektedir.

Diğer tüm nüshalarda olduğu gibi bu nüshada da bazı kelimelerin açıklaması yapılmamış, bunun yerine açıklama olarak (ج), (م) ve (ف) harfleri kullanılmıştır. Lakin bu nüshada (ف) harfinin kullanımının fazla olması dikkat çekici bir durum arz etmektedir. Zira diğer nüshalarda sınırlı sayıda gördüğümüz (ف) kullanımı, bu nüshada, diğer nüshalara göre bir hayli fazla kullanılmıştır. Nüshanın dikkat çekici bir özelliği de bazı açıklamalarda (م) ve (ج) harflerinin birlikte kullanılmış olmasıdır. Mesela; 20a/6/1'deki *afadiye* kelimesine açıklama olarak (م) ve (ج) yazılmıştır. 2b/6/7'deki *eblüc* kelimesi için (م), 5b/6/2'deki *ictimâ'* kelimesi için (ف), 34b/7/1'deki *belâki'* kelimesi için ise (ج) harfi açıklama olarak verilmiştir. Eser *âzan: cem'-i üzñ* kelimesi ile başlamakta, *yehmür: yeri götüren balık* kelimesi ile bitmektedir. Metnin 171b yaprağında eserin temmet kaydı vardır. Temmet kaydında şunlar yazmaktadır:

Temme'l-kitâbü bi-'avni'llâhi'l-meliki'l-ma'bûd, ve'l-hamdu li'llâhi ve salla'llâhu 'alâ seyyidinâ Muhammedini'l-mevdûd, fi evâhiri şehri Recebül-mürecceb min seneti seb'îne ve seb'a mietin mine'l-yevmi'l-ma'dûd, min hicreti nebiyyinâ Muhammedini'l-mes'ûd, Allâhümma'ğfir li-sâhibihî ve li-kâtibihî ve li-kâri'ihî ve li-men sahhaha hâzihi'n-nüshate'l-mübâreketi ma'a'l-müslimîne ve'l-müslimâti ve'l-mü'minîne ve'l-mü'minâti ve hüm ehli'l-hayri ve'l-cûd⁴.

⁴ Bu kitap, bütün mabutların sahibi olan Allah'ın yardımıyla tamam oldu. Hamd Allah'a mahsustur ve salat u selam sevgili peygamberimiz Muhammed aleyhisselam üzerinedir. (Bu kitap) saadetli peygamberimizin hicretinin yedi yüz yetmişinci senesinde Recep ayının sonlarında yazıldı. Allah'ım, bu kitabın sahibini, yazarını, okuyanı ve bu mübarek nüshayı düzenleyenini, bütün Müslüman erkekler ve hanımlarla, bütün mü'min erkekler ve hanımlarla ve onların hayır ve cömertlik ehli olanlarıyla birlikte başışla!

Bu 3 satırlık Arapça temmet kaydının ardından kırmızı mürekkeple büyükçe yazılmış bir (ا) harfi bulunmaktadır. Bu mim harfinin altındaysa şu ifadelerle bu nüshanın müstensihî kendi künyesini vermiştir:

Ketebe hâzihi'l-lügate's-şerîfete Hâccî Ebû Bekrini's-sâkini fî şehri'l-Ayıntâb⁵.

Nüshanın 172a sayfasında ise kime ait olduğu belirtilmeyen ve sonradan yazıldığı yazı karakterinden de belli olan aşağıdaki manzumenin varlığı dikkati çekmektedir:

*hû deyince cân uyanur
misk-i 'anbere boyanur
melekler şaf tutar durur
hû diyelüm hû diyelüm*

*zikir dâyim dilde ola
muhabbetiñ kalbim tola
melekler şaf tutup dura
hû diyelüm hû diyelüm*

*'aşkıñ kalbimize dola
günâhımız 'afv ola
melekler âvâzı gele
hû diyelüm hû diyelüm*

*nûruñ-ıla cismim tola
melâ'ik şaf şaf dura
haqqıñ hidâyete ola
hû diyelüm hû diyelüm*

*zıkr iden diller açulur
hulle donlar biçülür
âb-ı kevşer içülür
hû diyelüm hû diyelüm*

Manzumenin ardından şu duaya yer verilmiştir: *Bu za'îf bî-çâreye rahmet eyleye Haq aña cennet-i 'adnini aña ihsân [eyleye]*". Yazmanın son varlığında peygamberimize atfedilen ve Ma'kıl bin Yesâr'dan rivayet edilen bir söz ile Arapça birtakım yazılar yer almaktadır.

---

⁵ Bu mübarek lügati Antep şehri sakinlerinden Hacı Ebubekir yazdı.

Fotoğraf 7: Köprülü Yazma Eserler Müzesi nüshasına ait bir fotoğraf

4. Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Nüshası

Metin kısmı 148 varaktan ibaret bu nüsha Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'nde *Muntahab-ı Lugat'l-Arabiye* adıyla A/559 numarada kayıtlıdır. Katalog bilgisinde eserin yazarı, müstensihî ve istinsah yeri ile ilgili bilgi verilmemiş, istinsah tarihinin H-933 (M-1526) olduğu belirtilmiştir.

Nüshanın iç kapağında Türk Dil Kurumuna ait bir mühür ve kurum yetkilileri tarafından esere verilen kayıt numarası yer almaktadır. İlk sayfada eserden bağımsız olduğu anlaşılan ve Arapça başlayıp Türkçe devam eden bir metin mevcuttur. Sayfada çok fazla silinti olması hasebiyle tam olarak neden bahsettiği anlaşılacak şekilde birlikte Hazret-i Ebûbekr'den nakledilen bir hadis-i şerif yazıldığı tespit edilebilmiştir. İkinci sayfada, yani 1b sayfasından itibaren sözlük başlamaktadır. Bu nüshada diğer nüshalardan farklı olarak iki varaklık bir mukaddime bölümü vardır. Müellifin yazdığı anlaşılacak şekilde bu mukaddimedede, özetle şunlar yer almaktadır:

Mukaddime, gelenek olduğu üzere besmele ve Allah'a hamd ile başlar, Hazreti Muhammed'e salat ve selam ile devam eder. Ardından sözlüğün neden lüzumlu olduğu izah edilir. Meçhul yazar, Kur'ân-ı Kerîm'i ve sünneti anlayabilmek için Arapçayı iyi bilmek gerektiğini, buna Arapların ihtiyacı olduğu gibi Arap olmayanların da ihtiyacı olduğunu söyleyerek Arapça öğrenmek gerektiğini, bundan dolayı da bu eseri hazırladığını ifade

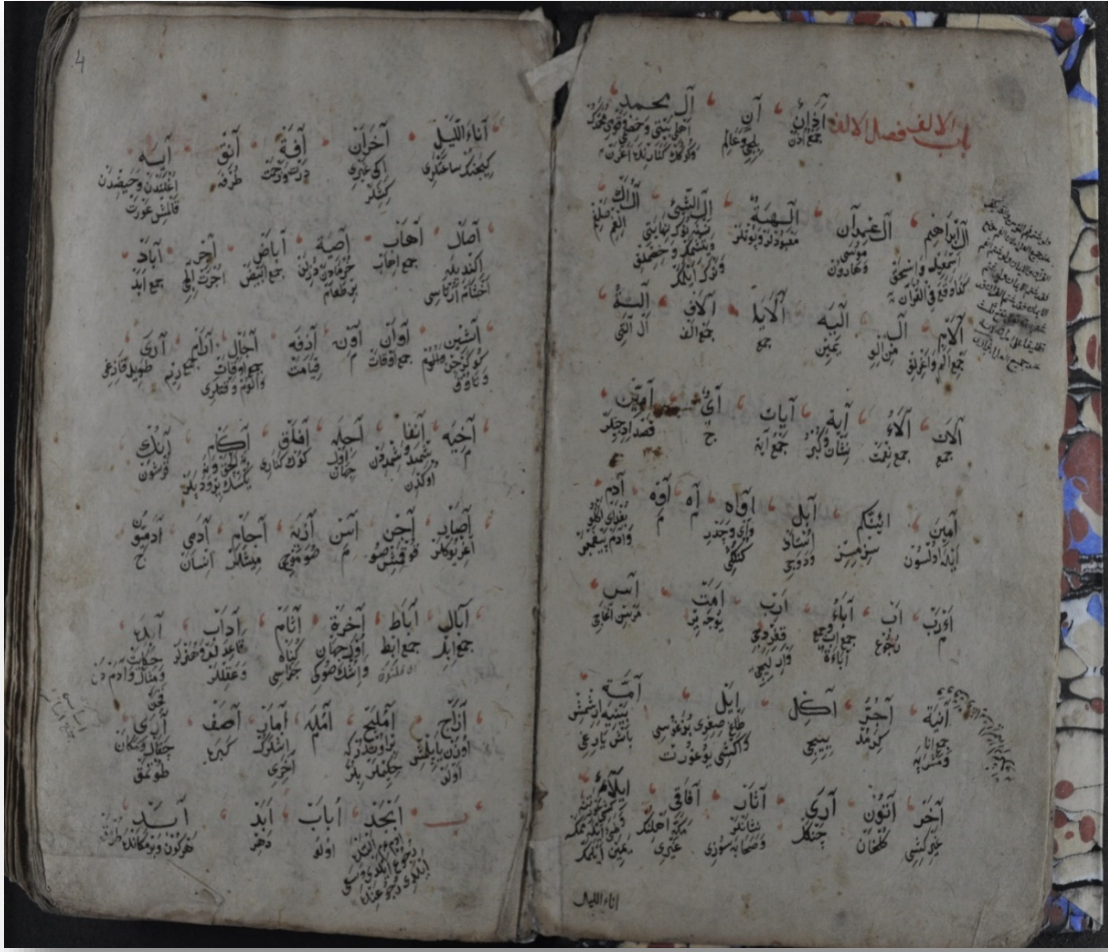
eder. Müellif, Arapçadan Arapçaya ve Arapçadan Farsçaya yapılan bütün sözlükleri gördüğünü ve kendisinin o sözlüklerden daha basit, anlaşılabilir, günlük hayatta en çok kullanılan Arapça kelimeleri derleyerek bir sözlük meydana getirdiğini sözlerine ekler. Kelime sayısı az fakat faydası çok bir sözlük meydana getirdiğini ifade ederek bu çalışmada bazı kısaltmalara müracaat ettiğini söyler. Ancak nüshada bu kısaltmalar hakkında, sözü edilmesine rağmen nedense bilgi verilmemiştir. Mukaddimenin son kısmında yazar yararlandığı sözlükleri sıralayıp eserin düzeni hakkında bilgi verdikten sonra “Allah’ım, senden hidayet istiyoruz; Rahman ve Rahim olan Allah’ım, dalalet düşmemek için senden yardım istiyoruz.” duasıyla sözlerini bitirir.

Sözlüğün meçhul yazarı, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi nüshasında yer alan mukaddimede (s. 2b-3a) *Müntehabü'l-Lüga*'yi hazırlarken *Esmâu Cârullâh, es-Sihâh, el-Mesâdir, et-Tezhîb, es-Sâmî, ed-Düstûr, el-Kânûn, el-Kâmûs* ve *el-Mağrib* adlı Arapça sözlüklerden yararlandığını ifade etmektedir. Bu hususu Kılıç (1972, s. 41) da çalışmasında zikretmiştir.

Her sayfasında 8 satır bulunan yazmada kelimeleri birbirinden ayırmak için kırmızı mürekkeple “●” işaretinin istikrarlı bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Yazmada madde başı durumundaki Arapça kelimeler siyah koyu mürekkeple, kelimelerin açıklamaları siyah mürekkeple, Arapça bölüm ve fasıl isimleri ile madde başı olan kelimeye hangi harfe geçilmişse bu harfler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Mesela, 7a sayfasının ikinci satırında cim (ج) harfine geçilmiş, cim (ج) harfi kırmızı mürekkeple, bu harften sonra gelen *iclâl* kelimesi siyah koyu mürekkeple yazılmıştır. Metinde hem madde başı olan kelimelerin hem de kelimelere ait açıklamaların harekeli yazıldığı göze çarpmaktadır.

Eser genel itibarıyla sağlam durumdadır. Ancak eserin bazı yerlerinde tamirat yapıldığına tesadüf edilmektedir. Bu tamirat sırasında yırtılan yerler yapıştırılmış, bu yapıştırma işlemi itinalı bir şekilde yapılmadığı için -az da olsa- birkaç kelimenin açıklamasının bazı kısımları okunamaz hâle gelmiştir. Mesela; 11b/5/6'da yer alan *erüc* kelimesinin açıklaması *hoş kokul...* şeklinde yapıştırma işleminden dolayı eksik kalmıştır. Nüshanın 39a sayfasının 6. satırında yalnızca *ta'riż: artlu söylemek* kelimesi yer almaktadır. Ayrıca *ta'riż* kelimesinin açıklaması olarak verilen *artlu söylemek* ifadesinin haricinde *el-ta'riż* ibaresiyle başlayan 4 satırlık Arapça bir açıklamaya da yer verilmiştir.

Diğer nüshaların hemen hepsinde olduğu gibi bu nüshada da müstensih bazı kelimelere açıklama yapmamış, bunun yerine açıklama olarak (ج), (م) ve (ف) harflerini kullanmıştır. Örnek vermek gerekirse; 4a/4/1'deki *âhiye* kelimesine açıklama olarak (م), 2b/6/4'teki *ebnâ* kelimesine (ج), 5a/7/3'teki *ebrişim* kelimesine ise (ف) yazılmıştır. Müstensih, madde başı olan kelimeleri tek kelimeyle açıkladığı gibi birden fazla kelimeyle de açıklamıştır. Mesela, 7b/4/3'te yer alan *acîr* kelimesi *girici* şeklinde tek kelimeyle, 8a/5/3'teki *ictirâh* kelimesi *yutmağ ve kesb eylemek* şeklinde birden fazla kelime ile açıklanmıştır. Nüsha *âzân: cem[‘]-i üzñ* kelimesi ile başlamakta, *yehūd: (ج)* kelimesiyle bitmektedir. Ayrıca yazmanın sonunda *fî vaqti'z-żuhri sene ...* şeklinde son kısmı anlaşılmasın bir kayıt vardır. Müstensih muhtemelen eserin istinsah tarihini yazmak istemiş, ancak nedense o kısma birtakım anlaşılmasın karalamalar yapmıştır.

Fotoğraf 8: Türk Dil Kurumu Kütüphanesi nüshasına ait bir fotoğraf

Yukarıda tanıtılan nüshaların birbirleriyle kıyaslanabilmesi için birkaç örnek kelime aşağıdaki listede dikkatlere sunulmuştur:

	ibrā'	imzā'	kābile	mıknatıs	mejd	yāni'
Koyunoğlu 10083	bir hâlden bir hâle dönmek ve şayrılıktan şağaldı demek ve nesneden ve az gelmek	hüküm geçürmek ve nesne kuvvatlandırmak	'avrat toğuran 'avrat	demür kapan taş	kımıldamak ve deprenmek	--
Koyunoğlu 12285	şayrılıktan şağaldı ve [ne]sneden ve az gelmek	sürüp işi ve hüküm geçürmek ve nesneyi kuvvetlendürmek ve had tamâm urmak	--	--	--	--
Koyunoğlu 11790	--	--	evride	--	--	--
Koyunoğlu 13442	--	--	--	--	--	--

Millî Kütüphane 1190	şayruluğdan sağlığa dönmek ve nesneden ve az gelmek	sürüp işi ve hüküm geçürmek ve nesne kuvvetlendürmek ve haddü tamâm vurmağ ve cevâz	oğlan toğurdan 'avrat	demür kapar taş	kımıldamağ ve deprenmek	'uşağ yimek
Millî Kütüphane 1180	şayruluğdan sağlığa dönmek ve nesneden ve az gelmek	sürüp işi ve hüküm geçürmek nesneyi kuvvatlandıрмаğ ve haddi tamâm vurmağ ve cevâz	oğlan toğurdan 'avrat	demür kapan taş	--	bişmiş
Köprülü Yazma Eserler Müzesi	bir hâlden bir hâle dönmek	sürüp iş ve hüküm ve cevâz ve hüküm geçürmek nesneyi kuvvetlendürmek ve haddi tamâm vurmağ	oğlan toğuran 'avrat	demir kapan taş	kımıldanmağ ve deprenmek	yimiş bişmek ve göyünmek
Türk Dil Kurumu Kütüphanesi	şayruluğdan sağlığa dönmek ve nesneden ve az gelmek	sürüp işi ve hükmi geçürmek ve nesneyi kuvvatlandıрмаğ ve haddi tamâm vurmağ ve cevâz görmeğ	oğlan toğurdan 'avrat	demür kapan taş	kımıldanmağ ve deprenmek	yimiş bişmek ve göyünmek

Yukarıdaki listede görüldüğü üzere bazı nüshaların birbirinden oldukça farklı oldukları görülmektedir. Özellikle Koyunoğlu 13442 numarada kayıtlı olan nüshada rastgele seçtiğimiz kelimelerin hiçbirinin bulunmaması dikkat çekicidir. Yine Koyunoğlu 11790 numarada kayıtlı olan nüshada da seçilen kelimelerden yalnızca birinin bulunduğu görülmektedir. Var olan kelimeye verilen anlam da diğer nüshalardakinden farklıdır.

Nüshalardan seçilen kelimeler teker teker değerlendirildiğinde aşağıdaki hususlarla karşılaşılmaktadır:

ibrâ': Kelimeye verilen karşılıklar mevcut nüshalarda birbirine benzemekle birlikte Millî Kütüphane 1190 ve 1180 nüshaları dışındakiler birbirleriyle aynı değildir. Az veya çok birbirlerinden farklı anlamlar içermektedirler.

imzâ': Bu kelime de *ibrâ'* kelimesindekine benzer bir durum söz konusudur. Ayrıca bu kelimenin açıklamasında geçen *kuvvetlendürmek* kelimesinin Koyunoğlu 10083, Millî Kütüphane 1180 ve Türk Dil Kurumu Kütüphanesi nüshalarında *kuvvatlandıрмаğ* şeklinde yazıldığı görülmektedir.

ķābile: Bu kelimenin karşılıklarında nüshalar arasında oldukça fazla farklılık olduğu görülmektedir. Günümüz Türkçesinde *ebe* anlamına gelen kelimenin yalnızca üç nüshada doğru anlamlandırıldığı görülmektedir. Kelime iki nüshada bulunmazken diğer üç nüshada anlamın müstensihler elinde farklılaştığı görülmektedir.

mıķnaţis: Kelime beş nüshada geçmekle beraber, bunlardan dördünde *demür* şeklinde geçen kelime, bir nüshada *demir* şeklinde yazılmıştır. Bu da *demir* şeklinde yazılan nüshanın daha geç tarihte istinsah edildiğini göstermektedir.

mejd: Dört nüshada bulunan kelimeye dört nüshada da aynı anlamın verildiği görülmektedir.

yāni': Kelime sadece dört nüshada geçmektedir. İki nüshada kelimenin anlamının aynı olduğu, diğer iki nüshada ise farklı şekilde anlamlandırıldığı görülmektedir.

Sonuç

Müntehabü'l-Lüga veya *Çulluk Kapan Lügati* Arapçadan Türkçeye iki dilli hazırlanmış bir sözlüktür. Sözlüğün yazarı şimdiye kadarki çalışmalarda tespit edilememiştir. Sözlüğün çeşitli kütüphanelerde yüze yakın nüshası vardır. Bu çalışmada bu nüshaların sekiz adedi incelenerek sözlük hakkında birtakım değerlendirmelerde bulunulmuştur. İncelenen nüshalardan dördünün istinsah tarihi belli değildir. Millî Kütüphane 1180 numaralı nüsha 951 (1543), Koyunoğlu Müzesi 11790 numaralı nüsha 933 (1527), Köprülü Yazma Eserler Müzesi nüshası 770 (1369), Türk Dil Kurumu Kütüphanesi nüshası ise 933 (M-1526) tarihini taşımaktadır. En eski nüsha olan Köprülü Yazma Eserler Müzesi nüshasındaki temmet kaydının eserin müellifi tarafından yazılan temmet kaydı olduğunu düşünüyoruz. Zira adı geçen nüshanın müstensihisi kendi künyesini temmet kaydının altına ayrıca yazmıştır. Eğer temmet kaydında yazılanlar müstensihe ait olsaydı, müstensih ayrı bir yerde kendi künyesini zikretmezdi. Bu sebeple Köprülü Yazma Eserler Müzesi nüshasında geçen tarih eserin yazılış tarihi olmalıdır. Elbette ki bu bizim tahminimizdir, kesinlikle böyledir demek için elde yeterli delil bulunmamaktadır. Bu tarih, eserin yazılış tarihi değil de istinsah tarihi olsa dahi nüshanın en eski nüsha ve eserin 14. yüzyıl eseri olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Bu gerçekten hareketle *Çulluk Kapan Lügati*'nin Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış en eski iki dilli sözlük olduğunu söylemek mümkündür. Eser üzerinde bilimsel çalışma yapılmış olması sevindirici olmakla birlikte eserin tenkitli metninin hazırlanması, Türkologlar ve Arabologlar için büyük bir hizmet olacaktır. Eserdeki Türkçe söz varlığının ortaya çıkarılması, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi söz varlığına da katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- ARGUNŞAH, M. (2013). *Çağatay Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- ARGUNŞAH, M. - G. SAĞOL YÜKSEKKAYA (2014). *Karahanlıca-Harezmce-Kıpçakça Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- DİLÇİN, C. (2009). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DÜNDAR, A. İ. (2017). *Osmanlı Dönemi Arapça-Türkçe Sözlükleri, Mehmed bin Mustafa Vâni ve Terceme-i Sihâh-ı Cevherî Adlı Eseri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- ERCİLASUN, A. B. - Z. AKKOYUNLU (2014). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânu Lügâti't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GHAFFAR, A. (1983). *Mirkâtu'l-Luga*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- KAÇALIN, M. S. (2012). "Vankulu". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XLII: 513.
- KANAR, M. (2012). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- KILIÇ, H. (1989). "Ahterî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. II: 184-185.
- KURT, İ. (2015). *Pîr Mehmed Bin Yusuf el-Ankaravî Tercümân El-Lüga (Lügat-ı Karapîrîf)*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ÖZCAN, T. (2007). "Pîr Mehmed". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXXI: 275-276.
- TANRIVERDİ, E. (2006). "Merkezzade Ahmed Efendi'nin El-Bâbûs Adlı Arapça-Türkçe Sözlüğü". *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*. 10: 319-366.

Tarama Dergisi (1934). İstanbul: T.D.T.C. Yayınları, Devlet Matbaası.

UYGUN, M. (2014). *Çulluk Kapan Lügati (İnceleme-Metin-Dizin)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

YAVUZARSLAN, P. (2004). "Türk Sözlükçülük Geleneği Açısından Osmanlı Dönemi Sözlükleri ve Şemseddin Sâmî'nin Kâmûs-ı Türkî'si". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. XLIV/2: 185-202.

YÜCE, N. (1988). "Abdullah Kesteli". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. I: 112-113.